V.O.B.o.W.

nr. 103
augustus-september-oktober 2019

België-Belgique
P.B.
8800 Roeselare 1
BC 6675
P 409155

WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

West-Vlaamse Archeokrant: Driemaandelijks tijdschrift, jaargang 27, afgiftekantoor Roeselare, Uitgever: V.O.B.o.W. vzw & WAR

Ondernemingsnummer: 414135857

Maatschappelijke zetel: Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare
Verantwoordelijke uitgever en verzending: Jozef Goderis
Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare (Rumbeke), 051/22.27.20

WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

nr. 103
augustus-september-oktober 2019

COLOFON

Redactie: Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw
Adres: Bergeikenstraat 48, 8800, Roeselare - Rumbeke, 051/22.27.20

Werkten mee aan dit nummer: Johan Buyse, Roland Frits Coghe, Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Jan Moens, Jos Vanackere

Vormgeving: Hendrik Hameeuw, Jozef Goderis.
Foto's en illustraties: Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Jan Moens, Maria Pype, Jos Vanackere

V.O.B.o.W.-lidmaatschap 2019: wordt betaald op rekening BE 22 4669 1679 9147 (BIC KREDBEBB) van V.O.B.o.W.-vzw. Vaste leden betalen € 26. Gewone leden € 21. De vier Archeokranten per jaar zijn ook voor niet-leden beschikbaar voor €12. Zij verschijnen in februari, mei, augustus en november.

Inleveringsdatum bijdrage eerstvolgende nummer: vóór 15 oktober 2019.

Verzendingsdienst West-Vlaamse Archeokrant:
Jozef Goderis, Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare. 051/22.27.20 jozef.goderis@skynet.be

Copyright 2019, West-Vlaamse Archeokrant - Jozef Goderis en Jos Vanackere

Overname is toegelaten mits verwijzing naar onze uitgaven. Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn bijdrage. Voor gehele of gedeeltelijke overname is voorafgaande toestemming van de auteur vereist.

V.O.B.o.W. vzw is aangesloten bij Herita: krachtenbundeling Erfgoed Vlaanderen,
Het Forum voor Erfgoedverenigingen en Open Monumentendag Vlaanderen

www.vobow.be

INHOUD

Voorwoord 113

Herbekeken bodemvondsten uit het Klein Seminarie te Roeselare 114
J. Goderis (i.s.m. J. Moens)

Met 20 enthousiastelingen naar Troyes 133
J. Goderis

Open Monumentendag in ROESARCH en RAMS 138
J. Goderis & H. Hameeuw

Archeo in de Pers 140

Archeo te Kijk 149

Tijdschriften 154

Gallo-Romeins Weekend te Wervik 2019 156

Kort bericht 158

Activiteitenkalender V.O.B.o.W. najaar 2019 en voorjaar 2020 159

HERBEKEKEN BODEMVONDSTEN UIT HET KLEIN SEMINARIE TE ROESELARE

Jozef Goderis

In dit tijdschrift verschenen reeds een tweetal bijdragen over vondsten aan de westkant van de Zuidstraat te Roeselare. In WAK 94 (mei-juni 2017): Onder de vloer van Terf-Bie Radar; in WAK 96 (november 2017): Bodemvondsten onder huis Vandenberghe, Duyvewaardt, Den Hazelt. In dit nummer wordt dieper ingegaan op de aardewerkvondsten, kleipijpen uit de 17de tot 19de eeuw en een opmerkelijke bijdrage van de specialist Jan Moens, die de ledervondsten, in het Klein Seminarie aangetroffen, professioneel onder de loep nam.

Onder de vloer van de vroegere bibliotheek

In oktober 1986 zijn op het grondgebeid van het Klein Seminarie een aantal oudheidkundige bodemvondsten aangetroffen: een gepolijste bijl, dierenbotten, schelpen, aardewerk-scherven en kleipijpen. Tussen 7 en 17 oktober 1986 werden mechanisch een 15-tal kuilen gegraven van ongeveer 2m bij 2m tot op een diepte lager dan de stand van het grondwater toen 1,20m onder het huidig loopvlak van de Zuidstraat.

Voor deze archeologische waarneming werden faciliteiten verleend aan GOGRO en WAR door de architect Luc Berkein uit Roeselare en aannemer Henri Govaere uit Lendelede en zijn werfleider André Vanhaverbeke. Om de schade aan de aanpalende zijgevels te vermijden werden in de vrij gekomen ruimte boven de funderingen van het huis nr 39, een buizenstel aangebracht om de zijgevels van de basisschool van het Klein Seminarie en het huis nr 41 van instorting te vrijwaren. Ook met dit doel werden de gemaakte kuilen, na korte tijd met beton gedicht.

Geleidelijk aan is toen gebleken dat we hier te doen hadden met de fundering van een woonhuis van rond de eeuwwisseling 19de-20ste eeuw, gelegen aan de samenvloeiing van de Mandel en de Collievijverbeek. Deze vochtige plaats werd opgevuld met afvalmateriaal uit de 14de tot de 17de eeuw, met de bedoeling de Mandeloevers door ophoging geschikt te maken voor latere bebouwing. Het betreft hier een oude funderingstechniek waarbij houten palen werden aangewend om baksteen metselwerk te schragen.

Vanaf de eerste werkdagen stootten de arbeiders op boogvormig metselwerk, ondersteund door eikenhouten palen. We telden ongeveer 15 verticale heipalen van 2,40m bij 3,30m die de horizontaal gelegen stukken ondersteunden. De horizontale balken waren aan de verticale vastgehecht met een houten spil. Het boogvormig metselwerk rustte op de eikenhouten palen, zie het schema van de grondlagen (een profieltekening was hier niet mogelijk).

Foto van de bibliotheek van het Klein Seminarie in de Zuidstraat nr. 39. Dit woonhuis werd in 1986 afgebroken. In oktober 1986 werden hier in de funderingen een aantal post-middeleeuwse archeologica ingezameld. Foto: A. Rodenbachbibliotheek.

Toestand van de nieuwbouw: appartementen, vijf verdiepingen – een jaar later in oktober 1987. Foto: Jozef Goderis.

Uit Roeselare onder de grond – 1989, p. 95.

0m

Bovenlaag met veel baksteengruis

0,20m

Lemig zand, grijs-blauw kleurig
Laag met veel boomwortels en 16de-17de-eeuwse scherven

0,90m

Zwartkleurig Mandelalluvium
Laag met schelpen van de posthoorn – en de moerasslak en schildermossels

1,20m Niveau grondwatertafel

Hieronder vrij goed bewaarde 14de eeuwse grijze en scherven van roodbakkend aardewerk en lederfragmenten

Schema van de grondlagen

Een gepolijste bijl uit het Neolithicum

Recto, verso en zijaanzicht gepolijste bijl (foto H. Hameeuw

Als lezer kan men zich de vraag stellen: “Hoe kwam een bijl in prehistorische vuursteen of silex terecht in een overwegend post-middeleeuwse context? De middeleeuwse mens moet dergelijk voorwerp als een curiosum of mogelijk zelfs geluksbrenger hebben beschouwd. Een voorwerp dat zo tussen allerlei soorten scherven van middeleeuws aardewerk is terecht gekomen; soms werden ze zelfs ingemetseld. De gepolijste bijl in silex werd vervaardigd in het Neolithicum (Nieuwe steentijd) of later.

Botresten en schelpen

Ook een redelijk aantal botresten en schelpen werden gevonden tijdens de waarneming bij bouwwerken onder de vloer van de vroegere bibliotheek van het Klein Seminarie.

Op de illustratie, het bovenste bot: radius van een paard (spaakbeen); daaronder: humerus van een rund (opperarmbeen); Links daaronder: radius van een rundrund, proximaal; rechts daarvan

idem: humerus van een rund, distaal; links onderaan: onderkaak van een hond, midden idem: twee humerussen van een hond; rechts daarvan: stuk onderkaak van een rund en losse tanden; tenslotte, daarnaast kleine wervel van schaap, geit of varken. Op de illustratie hieronder ook nog een opgegraven koot van een paard of rund (determinaties Hendrik Demiddele, 03.08.2019).

Foto's J. Goderis

Er werden in totaal 102 botresten aangetroffen en 147 schelpresten. Wat opvalt is dat kip bij deze waarneming heel zwak vertegenwoordigd in vergelijking met andere middeleeuwse sites. Ook varken komt heel weinig voor in de site van het Klein Seminarie, voor beide respectievelijk slechts 13% en 9%. Evenals op de site Duyvewaardt is op de site van het Klein Seminarie het rund het sterkst vertegenwoordigd.

Onder de 19de eeuwse funderingen, tussen 3 en 5m onder het loopvlak van de huidige Zuidstraat, troffen we de middeleeuwse Mandelafzetting aan met schelpen van de posthoornslak, de zwanenmossel, de schildersmossel en de moeraspoelslak. De schelpdieren bevonden zich nog in levensgemeenschap.

Anadonta cygnea (Bib. 86)

Unio pictorum (Bib. 86)

zwanenmossel en schildersmossel

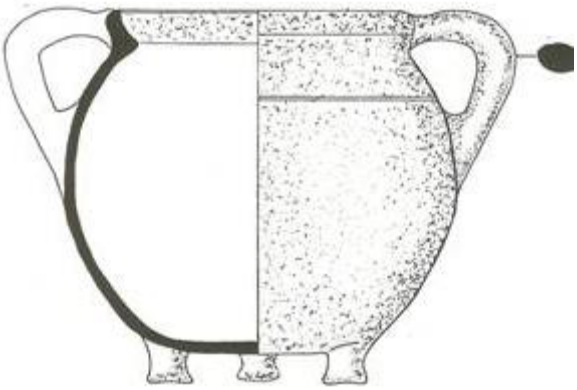

tekening grape J.Goderis

Aardewerk

Betreft het aardewerk kunnen onderstaande groepen opgesomd worden.

A. Scherven van keukengerei in rood aardewerk, oxyderend gebakken. Het betreffen randscherven, een worstoor en enkele bodemscherven. Ze kunnen allen als 15de -16de eeuw gedateerd worden.
B. Grijs aardewerk met randscherven van kommen, kruiken en schalen. Sommige scherven zijn keukengerei. Dit type aardewerk is reducerend gebakken (dat wil zeggen: in een gesloten bakproces). Op **C.** zelfde type aardewerk maar ditmaal een selectie van worstoren van verschillende vormen kruiken.

D. Enkele scherven met versiering, boven en links: met standlobben, deze kunnen gedateerd worden van 14de tot 16de eeuw. Midden en rechts op de foto drie pootjes van grapen, een specifiek type kookpot (zie ook de profieltekening), vervaardigd in grijs aardewerk; te dateren van 13de tot 16de eeuw. Op **E.** bodemscherven van rood aardewerk met telkens vijfledige standlobben. Deze kunnen gedateerd worden vanaf eind 14de-begin 15de eeuw; idem op **F.**, versierde randscherven van rood aardewerk met ooraanhechting van staande en liggende oren. Tenslotte op **G.** rand- en bodemscherven vervaardigd in steengoed afkomstig uit het Rijnland.

A. rood aardewerk, oxyderend gebakken (foto J Goderis)

B. grijs aardewerk, reducerend gebakken (foto J Goderis)

C. grijs aardewerk, reducerend gebakken (foto J Goderis)

D. scherven met standlobben en van grapen (foto J Goderis)

E. rood aardewerk (foto J Goderis)

F. rood aardewerk met ooraanhechting (foto J Goderis)

G. steengoed uit het Rijnland (foto J Goderis)

Inventaris soorten scherven

randscherven (reductie grijs)	95
reductie: grijs aardewerk met versieringslijn	3
worstoren (reductie) waarvan 3 met aanhechting	13
bodemscherven met standlobben (grijs aardewerk)	5
bodemscherven met standlobben (rood aardewerk)	2
voetjes van grapen	3
bodemscherven rood	169
majolica	9
steengoed	25
scherven met zwarte glazuur	14
ringeloortechniek	1
licht groene glazuur	4

Pijpelogie

Een reeks 17de-eeuwse kleipijpen, gevonden onder de vloer van de vroegere bibliotheek, door de huisbewaarder van het Klein Seminarie en doorgegeven of stiekem verkocht aan het museum van Roesbrugge Haringe. "*Er is toch geen archeologisch museum in Roeselare".* Toch kreeg ik uit handen van de conservator van het aardewerkmuseum, Robert Toussaint, (met tussenkomst van Roland Swaenepoel) een zes-tal pijpen terug uit de collectie Klein Seminarie 1987, met telkens een exemplaar van alle stukken met hielmerken. Ondertussen is het privé aardewerkmuseum met een aanzienlijke collectie oude keramiek en kleipijpen, sedert een paar jaren op-gehouden te bestaan. (foto's J. Goderis)

1. hielmerk kroonpijp maker onbekend, 1665 /1670 – 1685/1690.

2. hielmerk posthoorn: pijpenmaker Abraham Danielz van Hoorn, 1655-1674.

3. ongekroond SB: Simon Simonz Baars, 1667-1675/1680.

4. IBS: **J**an **B**arentz **S**org, 1723.

5. AP met ster boven en ster onder: **A**ndries **P**ieterz Verhulst, 1655/1660 – 1691/1695.

6. IW: met ster **J**acob Evertse **W**itsius, 1674-1707, identieke pijp gevonden op de Grote Markt te Roeselare.

Determinatie en datering kon gerealiseerd worden met de hulp van Ruud Stam, voorzitter van de Pijpelogische Kring Nederland en ook door Bert van der Lingen, eindredacteur van het tijdschrift Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen.

De hielmerken van de pijpenvondsten uit het Klein Seminarie zijn alle zes te situeren in Gouda. Het betreft dus producten van Goudse pijpenmakers. Dit wijst op economische relaties tussen Roeselare en Gouda in de 17de eeuw. Dit werd ondertussen ook reeds bevestigd met gelijkaardige kleipijp-vondsten bij opgravingen op de Grote Markt in 1979 en in ’t Keerhof 2003 en de Prins Albertstraat 2007.

kleipijpen speelplaats basisschool, pijpenkoppen v.l.n.r. 1-5 & pijpenstelen (foto J Goderis)

Kleipijpen heraanlag speelplaats

Ook bij heraanlag van de speelplaats van de basisschool in 1990 werden verschillende exemplaren van kleipijpen gevonden; waaronder één bijzonder fraai exemplaar.

de Roeselare kiekepootpijp (foto J Goderis)

Op de illustratie hierboven van links naar rechts: **1.** Een kiekepootpijp op basis van een eivorm. Een sterk hierop gelijkende pijp (zie illustratie hieronder) werd gevonden in de tuin van het atelier van pijpenmaker Désiré Barth in Andenne. Hij verhuisde achtereenvolgens naar drie verschillende locaties in 1854, 1857 en 1880. Datering van deze pijpenkop is 2de helft van de 19de eeuw (19B). **2.** Een hoornpijp. **3-5**. Drie ovoïde of eivormige pijpen. Op de steelfragmenten konden de volgende opschriften gelezen worden: 1. De Bevere Courtrai; 2. Scouflaire – à Onnaing; 3. Goedewagen Gouda; en 4. Muylle à Roulers. De vier pijpenstelen zijn dateerbaar in de 19de eeuw.

de Andenne kiekepootpijp (foto J Goderis)

de hoornpijp (foto J Goderis)

Vergiet

Ook dit voorwerp uit de keuken is gevonden in 1990 samen met heel wat oesterschelpen bij de heraanleg van de speelplaats van de basisschool van het Klein Seminarie.
Deze groene kom is een vergiet, gebruikt om voedingswaren, groenten, of eventueel vis en oesters mee te spoelen. Het is een open vorm met fijn geperforeerde wand en bodem, bedoeld om voedingswaren te laten uitlekken.
Dit vergiet is vervaardigd in witbakkende klei en zowel intern als extern bedekt met een groene laag koperhoudend loodglazuur. Ons gevonden voorwerp toont nog de aanzet van een liggend oor. Vermoedelijk waren langs weerszijden van het volledige voorwerp liggende oren aanwezig.

Voor er eind 19de eeuw metalen vergieten op de markt kwamen, werden dergelijke voorwerpen vervaardigd door de pottenbakker.
Er is weinig verschil tussen de vergieten die zowel in Nederland als bij ons in Vlaanderen werden gemaakt. Ons gevonden exemplaar dateert van vóór de 19de eeuw, hoewel er exemplaren bestaan bedekt met rode glazuur die vroeger in de tijd worden gedateerd.

Dit exemplaar:
diameter rand van het vergiet: 30cm
diameter standring bodem: 14cm
hoogte: 9cm

Groen lood-glazuur vergiet (foto J Goderis)

Oesters

In de middeleeuwen waren deze schelpdieren veeleer volksvoedsel. De oesters werden vaak verwerkt in pasteien en gebruikt voor vleesvullingen.

Mensen met wat meer vermogen, zoals de adel, welstellende handelaars, en later de burgerij, en mogelijk dus ook leraars in het Klein Seminarie (?) opteerden voor duurdere soorten en verwerkten de schelpdieren in meer fijnere bereidingen en gerechten.

Kleinere kom dan het vergiet: extern groene loodglazuur. Witbakkende klei. Diameter rand: 24cm, diameter standringetje: 13cm hoogte: 13cm (foto J Goderis)

Zelfde kleinere kom dan het vergiet: intern gele glazuur (foto J Goderis)

De ledervondsten

Onder de vloer van de vroegere bibliotheek, onder de grondwatertafel op -1,20m (zie schema van de grondlagen), werden er tijdens de opgravingen ook een groot aantal lederresten aangetroffen. Het was deze permanent slijkerige-vochtige context die er voor gezorgd heeft dat het vergankelijke leer alsnog door de eeuwen niet door bacteriën afgebroken werd. Meteen was duidelijk dat het grootste deel van deze leerresten afkomstige waren van schoenen en dus getuige zijn van een plaatselijke schoennijverheid. Deze stukken werden na hun opgraving reeds nauwkeurig geïnventariseerd en beschreven en sindsdien regelmatig ingevet om hun staat in een goede conditie te houden. Dit laat 30 jaar na hun opgraving toe dat ze nog steeds zonder probleem bestudeerd kunnen worden. Dit is dan ook gebeurd. Drs. Jan Moens, Vakgroep archeologie van de UGent, heeft de betreffende stukken in twee sessies in het voorjaar van 2019 opnieuw bekeken, er volgens de huidige normen tekeningen van gemaakt en ze hieronder overzichtelijk beschreven.

resto en verso van gespschoen, zie ook Plaat C/1 (foto's H. Hameeuw)

Nieuwe studie van de ledervondsten Klein Seminarie

Jan Moens, UGent, Vakgroep Archeologie

Plaat A

1-6. **Samengestelde zolen**. De term '**samengestelde zolen**' wordt gebruikt voor de zolen die bestaan uit twee of meer stukken om het volledige zooloppervlak te realiseren en afkomstig zijn van schoenen met maar één zoollaag. De verschillende delen werden meestal door middel van stootnaden met vlees-zijrandsteken met elkaar verbonden.

Als verklaring voor het gebruik van samengestelde zolen worden verschillende hypotheses naar voor geschoven. Goubitz meent dat het om een goedkopere vorm van schoeisel zou gaan, waarbij maximaal gebruik gemaakt is van kleinere stukken leer. Dit heeft wel als nadeel dat de zolen een grotere kans op waterinsijpeling kennen[1]. Een andere uitleg voor het fenomeen van samengestelde zolen is de betere economische benutting van een lap leer bij het schoenmaken[2]. Een andere hypothese suggereert dat samengestelde zolen het resultaat zijn van reparaties. In geval van sleet werd de schoen opnieuw binnenste buiten gedraaid, het versleten deel werd weggesneden en vervolgens vervangen door een nieuw stuk[3]. Grew en de Neergaard menen dat de zolen intentioneel zo geconstrueerd zijn om er makkelijker reparaties aan te verrichten. De verschillende delen konden dan onafhankelijk van elkaar vervangen worden in geval van sleet[4]. Deze hypothese zou kunnen tegengesproken worden door het feit dat samengestelde zooldelen soms sporen vertonen van aangebrachte reparatiestukken (nummer 3). Waarschijnlijk gaat het bij al deze verklaringen niet om een of–of-mogelijkheid, maar eerder om een en–en-fenomeen.

Samengestelde zolen zijn vastgesteld vanaf de 12de eeuw en dit tot het begin van de 16de eeuw. Ze gaan echter hun hoogtepunt in toepassing kennen tijdens de 13de en 14de eeuw. Het gebruik zal sterk afnemen tijdens de 15de eeuw.

7-15. **Onbepaalde zolen**: Bij deze zolen kan het gaan om enkelvoudige zolen, samengestelde zolen of de binnenzolen van meervoudige zolen. Door de te sterke beschadiging is het niet mogelijk om deze fragmenten juist te identificeren.
Bij nr. 10 zou het om een meerlagige zoolconstructie kunnen gaan, met partiële binnenzolen. Meerlagige zolen verschijnen rond 1200 maar komen vnl. in de 13de en 14de eeuw voor.

16-17. **Versneden zolen**: zoolfragmenten met snijsporen waarschijnlijk als gevolg van recuperatie van nog bruikbaar leer.

18-19. **Reparatiestukken**: werden door middel van vlees-vleessteken (tunnelsteken) vastgenaaid op de te repareren zool. Nr. 18: deel dat oorspronkelijk het voorvoetgedeelte dekte. Nr. 19 reparatiestuk dat de volledige voetzool dekte.

Plaat B

'**Meervoudige zool**' is de term die gebruikt wordt voor zolen die volgens twee technieken gerealiseerd zijn. Het gaat om de zogenaamde *turn-welted-* en *welted*-constructie, waarbij de zool bestaat uit een binnenzool en een loopzool. In de evolutie van enkelvoudige/samengestelde zolen naar een meervoudige zoolconstructie werd een tweede zool (loopzool) vastgenaaid op de verbreedde tussenstrip, rand genaamd, die tussen de binnenzool en bovenleer vastgenaaid zit. De loopzool kon de volledige voetzool bedekken, maar bestond soms ook uit aparte delen op voorvoet en hiel. Bij de *welted-construction* wordt de loopzool bevestigd op een rand die zich niet langer

[1] Goubitz *et al*. 2001, 76.
[2] Schnack 1992, 52; Goubitz *et al.* 2001, 76.
[3] Goubitz *et al.* 2001, 76; Mould *et al.* 2003, 3347-3348.
[4] Grew & de Neergaard 1988, 89-90.

tussen het bovenleer en de binnenzool zit, maar aan de buitenzijde van het bovenleer gesitueerd is langsheen de zoolrand. Soms worden meervoudige zolen complexe constructies waarbij ook middenzolen en vulstukken (nr. 14) in de opbouw worden geïncorporeerd. Vulstukken werden tussen binnen- en loopzool in de zoolconstructie aangebracht vnl. in de zones waar de zool de grootste druk ondergaat bij het stappen of staan. De vulstukken zullen door deze extra verdikking ter hoogte van deze drukgevoeligere plaatsen voor meer draagcomfort gezorgd hebben.

De toepassing van meervoudige zolen is een fenomeen dat rond 1450 ingang vindt en zal doorlopen tot in de nieuwe tijden.

Sommige zolen vertonen sporen van een hak (nrs. 1-4, 9-10). Hakken zouden ontstaan zijn uit de hielreparatiestukken en de zoolbeschermingsstukken die ter hoogte van de hiel aangebracht werden om te anticiperen op sleet. De eerste vorm van hakken bestaan uit slechts enkele laagjes leer die op elkaar vastgenaaid zaten of bevestigd werden door middel van houten pennetjes. Langzamerhand zullen steeds meer van dergelijke leerlaagjes gebruikt zijn om tot volwaardige hakken te evolueren, waarbij soms ook nageltjes gebruikt werden om de leerlaagjes onderling te verbinden (nrs. 2 & 4)[5]. Volwaardige hakken, bestaande uit meerdere laagjes leer, lijken pas rond 1600 hun intrede te doen.

Plaat C

1. Lage **gespschoen** die voorzien was van één gesp en met een **Js**-patroon. Het bovenleer vertoont nog sporen van een horizontale insnede waarin het riempje vastgezet zat. In de verticale wreefsplit zat oorspronkelijk een tong vastgenaaid met vlees-vleessteken (overhandse steken). Schoenen met een enkele gesp van het lage type komen vaak voor als kinderexemplaren, zoals ook hier. Voor dit type kan slechts een brede datering tussen de 13de en het begin van de 18de eeuw naar voor geschoven worden.

2. Hielpand van een bovenleergedeelte. Het gaat meer specifiek om een fragment van een zgn. **bandschoen**. Sluiting kon gebeuren door middel van een veter of een gesp, maar door de beschadiging is dit niet meer te achterhalen. Datering 18de eeuw.

3. Versneden fragment van een **veterschoen**. Ter hoogte van het vetergat zijn sporen vast te stellen van een vetergatversteviger.

4. Niet identificeerbaar fragment. Mogelijk vervaardigd uit een gerecupereerde zool gelet op de vlees-nerfsteken aan een van de zijden.

5. & 6. Niet identificeerbaar

Bibliografie bijdrage Jan Moens

Goubitz O., van Driel-Murray C. & Groenman-van Waateringe W. 2001: *Stepping through Time. Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*, Zwolle.

Grew F. & de Neergaard M. 1988: *Shoes and pattens. Medieval finds from excavations in London* 2, London.

Mould Q., Carlisle I. & Cameron E. 2003: *Craft, Industry and Everyday Life: Leather and Leatherworking in Anglo-Scandinavian and Medieval York*, The archaeology of York - The Small Finds 17/16, York.

[5] Goubitz *et al*. 2001, 81, 90: fig. 39-41.

Schnack C. 1992: *Die mittelalterlichen Schuhe aus Schleswig*, Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien 10, Neumünster.

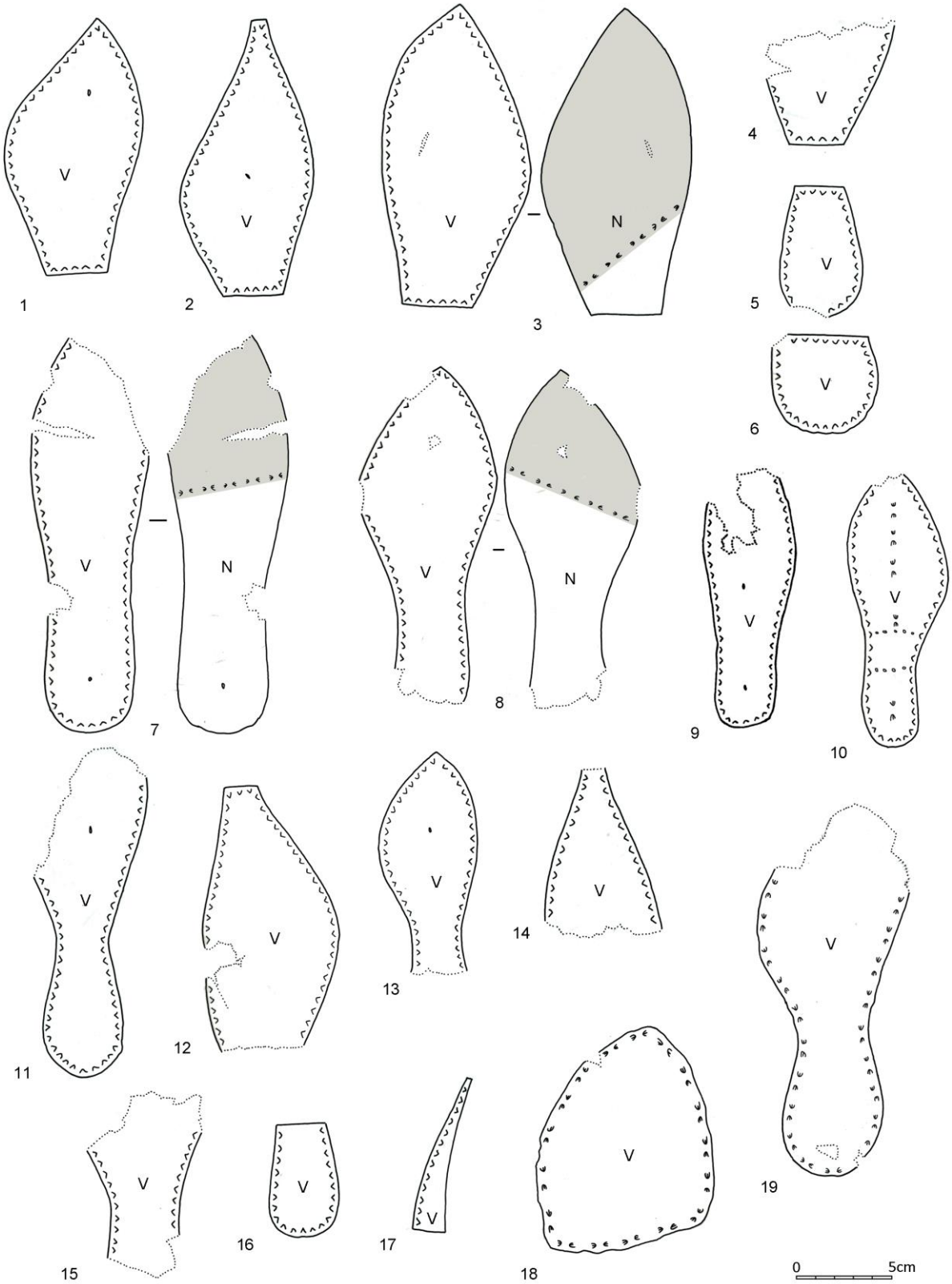

Plaat A - Samengestelde zolen, Onbepaalde zolen, Versneden zolen en Reparatiestukken

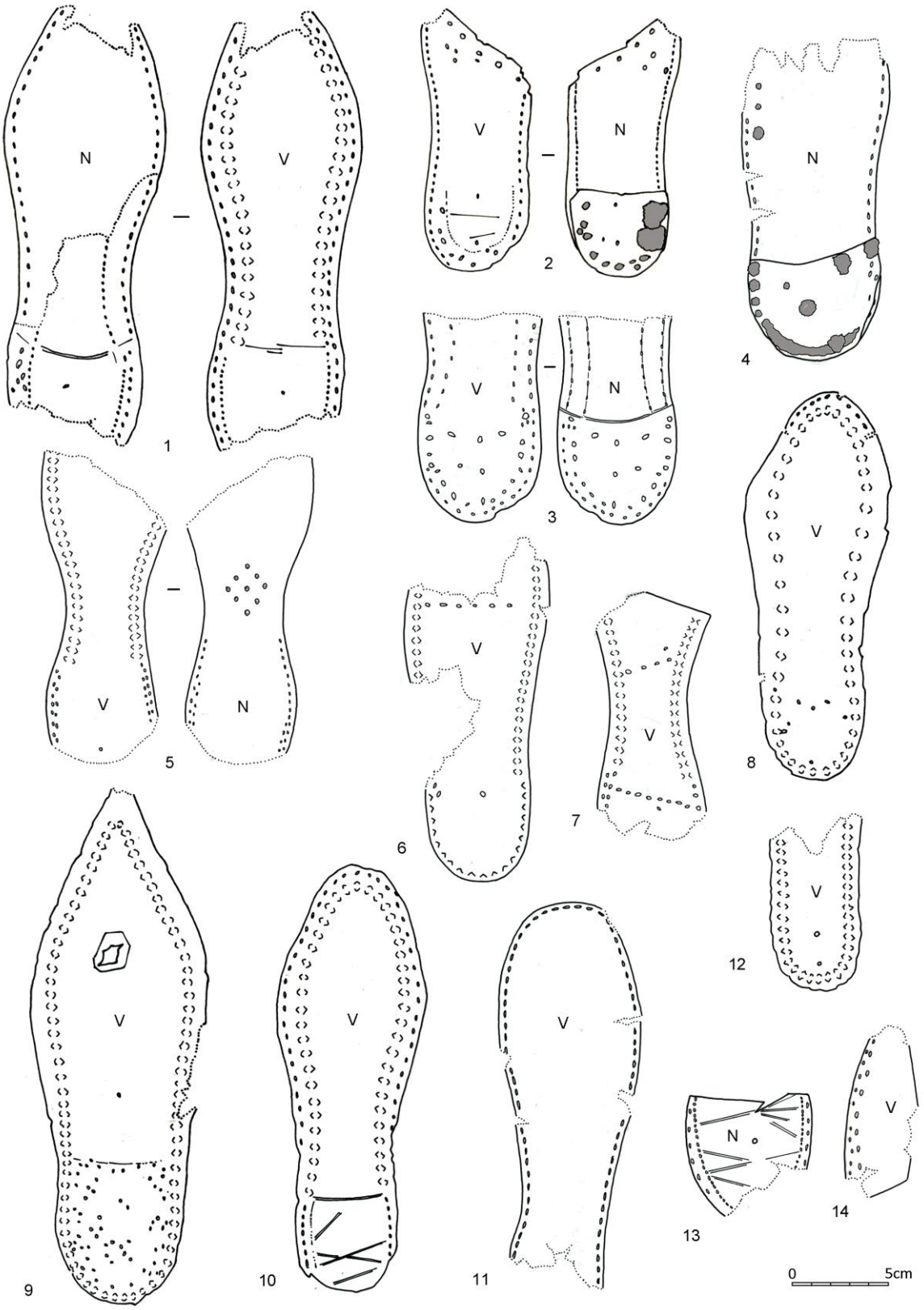

Plaat B - meervoudige zolen en meervoudige zoolonderdelen

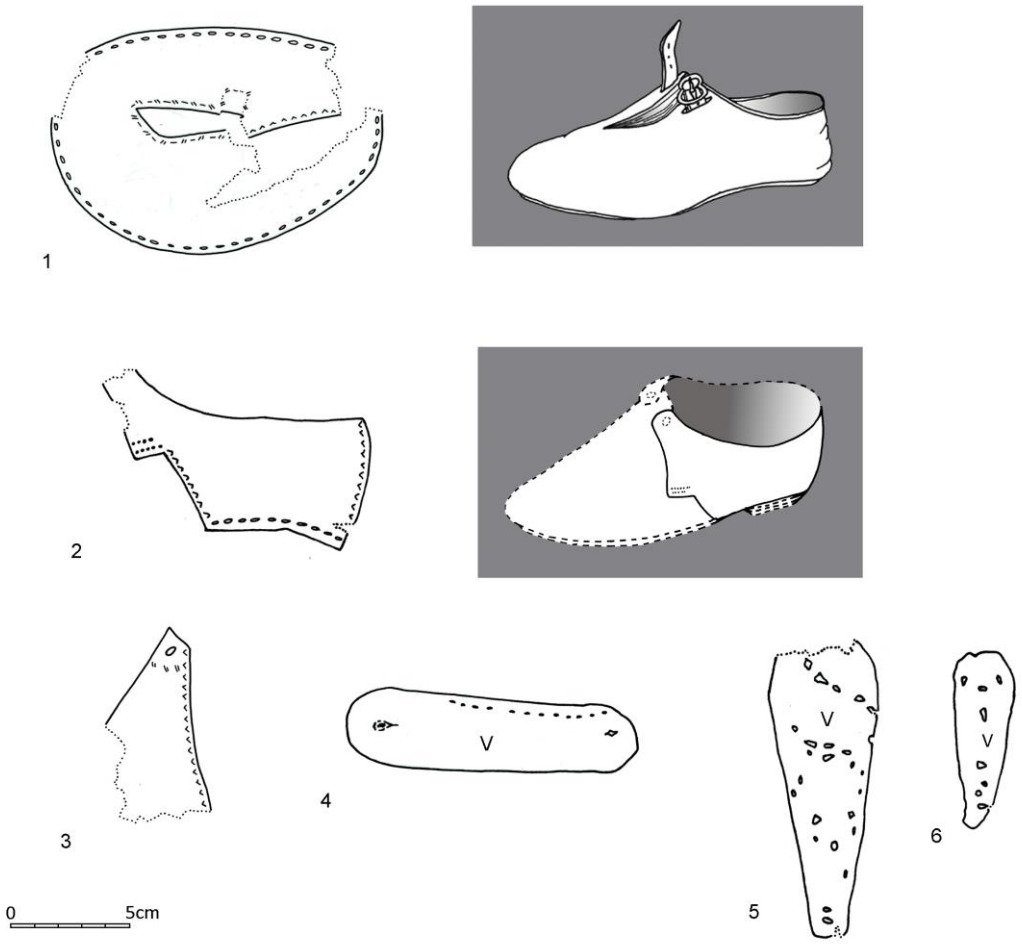

Plaat C - gespschoen, bandschoen, veterschoen, Niet identificeerbare fragmenten

Besluit

De meeste van deze gevonden voorwerpen in het Klein Seminarie te Roeselare dateren uit de 19de eeuw, uit de tijd van de gekende figuren die dan in het Klein Seminarie studeerden of woonden of werkten zoals leraar: Priester dichter Domien Cracco (1790-1860), poësisleraar Guido Gezelle (1830-1889), leraar Hugo Verriest (1840-1922) en Albrecht Rodenbach, student tussen 1866 en 1876. Deze gevonden voorwerpen kunnen uiteraard niet direct verbonden worden aan deze gekende figuren, maar ze kunnen gesitueerd worden in de tijd waarin deze personen in het Klein Seminarie verbleven.

Bibliografie

Barbieux J., Gabriel M., i.s.m. Verbrugge V., Debs L., Deloffre V., Jacques A., Roumegoux Y. 2006: *Nom d' une p*ipe. Tabac et pipes en terre Flandre Hainaut, Éditions Musée d' Histoire de Tourcoing.

Caro J. 2004: *La pipe en terre. Wallonie – Bruxelles – Flandre. Identification et datation,* Uitgave: Ministère de la Communauté Française de la Belgique. Brussel.

De Bruyne M. 1975: *De Augustijnerkerk van het Klein Seminarie te Roeselare.* Typo-offsetdrukkerij Huize Breughel, Roeselare.

De Groote K. 2008: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de -16de eeuw).* Deel 1 en 2 bijlagen, Relicta – Monografieën. Archeologie, Monumenten en Landschapsonderzoek in Vlaanderen.

Despriet Ph. 2015: *Handel en wandel in het Kortrijkse begijnhof,* Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen 91.

Duco D.H. 1987: *De Nederlandse kleipijp*. Handboek voor dateren en determineren, Uitgave: Pijpenkabinet Leiden.

Duco D.H. 2003: *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda,* Stichting Pijpenkabinet Amsterdam.

Duco D.H. 2004: *Century of Change. The European clay pipe, its final flourish and ultimate fall,* Uitgave Pijpenkabinet Amsterdam.

Fraikin J.1978: *La fabrication de la pipe en terre,* Liège: Editions du Musee de la vie Wallonne, Service Educatif, Cours des mineurs.

Goderis J. 1987: Kaleidoskoop: Onder de vloer van de vroegere bibliotheek van het Klein Seminarie, in *Eertijds* 19/2, 34-40 en in: *Rollarius* 1987/5, Archeologisch project in het centrum van Roeselare, 93-104.

Goderis J. 2010: *Oudste kleipijpen uit de 17de eeuw, gevonden in Roeselare, in: West-Vlaamse Archeokrant* 67, 123-128.

Goderis J. 2019: *Joost Witsius (IW) i.p.v. Joris Wright,* in: *Erfgoed Roeselare* 8/1, 62.

Pillen L., Pollet J. 1982: *175 jaar Klein Seminarie te Roeselare,* Druk Huize Breughel, Roeselare.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Monumenten en Landschappen. 1999, *Bouwen door de eeuwen heen.* Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Roeselare, Kanton Roeselare. Roeselare Zuidstraat p.426-430. Druk: Brepols – Turnhout.

Mordant R. 1999: *La pipe en terre d' Andenne et ses marques,* Uitgave: Magermans S.A.

Stad Roeselare 1980: *Programma Rodenbachjaar 1980 en catalogus tentoonstelling Albrecht Rodenbach.*

Stad Roeselare Gezellecomité 1999: *Gezellejaar: sterk zij de tale der woorden. Langs de Mandelbeke. Gezelle te Roeselare*. Historische tentoonstelling Klein Seminarie 13 maart – 15 mei 1999, Druk & Lay-out Concordia, Roeselare - Rumbeke.

Tymstra F., Van Der Meulen J. 1988: *De kleipijp als bodemvondst,* Pijpelogische Kring Nederland P.K.N.